

**dr hab. Andrzej Pieczywok, prof. UKW**  
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy  
Wydział Nauk o Polityce i Administracji  
ORCID: [0000-0002-4531-0630](https://orcid.org/0000-0002-4531-0630)  
e-mail: [a.pieczywok@wp.pl](mailto:a.pieczywok@wp.pl)

## **Przemiany w otoczeniu człowieka a aksjologiczny punkt odniesienia w edukacji dla bezpieczeństwa**

<https://doi.org/10.19195/978-83-229-3802-7.12>

**Streszczenie:** Treść artykułu wskazuje na istotny obszar bezpieczeństwa człowieka, dotyczy bowiem edukacji dla bezpieczeństwa w ujęciu aksjologicznym. Współczesny człowiek coraz częściej staje się zagubiony w swojej tożsamości. Ciągły brak czasu na refleksję, na umiejscowienie siebie wśród innych osób oraz wśród otaczających rzeczy sprawia, że bywa on osaczony przez zagrożenia, z którymi sobie nie radzi. Dlatego też wartości są dla człowieka wyznacznikiem świadomego i ukierunkowanego działania. Wpływają na jego zachowanie, na podejmowane decyzje, a także sprzyjają budowaniu poczucia bezpieczeństwa. Artykuł składa się z czterech części: wprowadzenia, umiejscowienia wartości w aksjologii bezpieczeństwa, znaczeniu wartości w edukacji dla bezpieczeństwa oraz zakończenia.

**Słowa kluczowe:** wartości, aksjologia, zagrożenia, bezpieczeństwo, edukacja dla bezpieczeństwa

### **Changes in the human environment of the axiological point of reference in education for security**

**Summary:** The content of the article points to an important area of human security, as it concerns education for security from an axiological perspective. Contemporary man is increasingly lost in his identity. The constant lack of time for reflection, to place oneself among other people and among the surrounding things, means that a person is sometimes surrounded by threats with which he cannot cope. Therefore, values are a determinant of conscious and targeted action for a person. They influence his behavior, make decisions, and also contribute to building a sense of security. The article consists of four parts: the introduction, the location of values in the axiology of security, the importance of values in education for security, and the ending.

**Keywords:** values, axiology, threats, security, education for security

### **Wstęp**

Każdy człowiek żyje w świecie wartości i dokonuje ich wyborów, bo świat wartości to immanentny element ludzkiej egzystencji. Nie ma zatem egzystencji bez

wartości. W każdej działalności ludzkiej kierujemy się pewnymi wartościami, a zatem również w działalności edukacyjnej. Człowiek żyjący w świecie niepewności i ciągłych zagrożeń jest niejako skazany na ciągłe wybory wartości i to w perspektywie codziennych powinności. Czasy nam współczesne w porównaniu do minionych wydają się bardziej płynne, nietrwałe i zmienne. Szybkość zmian powoduje również, że współczesny człowiek ma coraz mniej czasu na podejmowanie decyzji, traci też nad nimi poczucie kontroli i coraz trudniej dostrzega wartość przewidywalności.

W różnych sferach życia codziennego (zdrowie, rodzina, przyjaciele, znajomi, praca, mieszkanie, kształcenie, czas wolny) ludzie doświadczają niepewności, kruchości czy braku poczucia bezpieczeństwa. Jednocześnie coraz bardziej wzrasta nierówność szans na samodzielne tworzenie własnego życia, wypróbowywanie bowiem własnych projektów życiowych nie jest możliwe bez odpowiedniego zaplecza materialnego.

Człowiek, jak wskazuje Krzysztof Przecławski, żyjąc i rozwijając się, potrzebuje różnych elementów do rozwoju. Elementy te mieszczą się w czterech sferach: fizycznej, emocjonalnej, umysłowej i duchowej. To w tych sferach występują zasadnicze potrzeby człowieka. Mogą one zostać zaspokojone właśnie przez określone wartości. Gdy człowiek zdaje sobie sprawę z tego, jaka wartość może daną potrzebę zaspokoić, powstaje motyw do działania<sup>1</sup>.

Istotnym elementem działania każdego człowieka są pewne wartości stanowiące o jego podejściu (stosunku) do siebie, do innych ludzi (w tym też zespołów) oraz do wykonywanych działań. Dlatego też w większości zawodów tworzy się zbiory pewnych norm zachowań, które zwykle są wykazem określonych wartości etycznych. Często ujmuje się je w różnego rodzaju zawodowych kodeksach moralnych (etycznych) tworzących niesprzeczny układ (system) norm regulujących sferę moralną i wyznaczających stosunek jednostki do samej siebie, do innych osób oraz do grupy.

Ludzkie zachowania w dużej mierze determinują aktualny i przyszły stan bezpieczeństwa. Najistotniejszą kwestią związaną z zapobieganiem i minimalizacją szkód jest umiejętność dostrzegania istniejących zagrożeń, podejmowania działań je minimalizujących i jednocześnie uświadomienie sobie powodowanych przez nie potencjalnych skutków.

Współcześnie swoistą szansą, którą ludzie powinni wykorzystać w dążeniu do ideałów wolności, pokoju i sprawiedliwości społecznej, jest edukacja. Jest ona jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa człowieka – wpływa na jego postawy, wartości, wiadomości i umiejętności niezbędne do zapobiegania, radzenia sobie w sytuacjach zagrożeń i usuwania ich skutków.

---

<sup>1</sup> Por. K. Przecławski, *Etyka i religie na przełomie tysiącleci (ciągłość i zmiana)*, Warszawa 2001, s. 28-29.

Edukacja w sensie etymologicznym zawiera w sobie dwa składniki: *pierwotne wydobywanie* tego, co jest schowane (w ramach biologicznego rozwoju) w strukturach wrodzonych mózgu (procesy myślenia i poznania, język i mówienie, pamięć i inteligencja), oraz *wtórne kształtowanie* tego, co wydobywane, w ramach konstytucji umysłu i postaw. W kształtowaniu da się wyróżnić: kształtowanie umysłu poprzez kształtowanie języka, w tym języka wiedzy naukowej oraz języka wiedzy doktrynalnej i zdroworozsądkowej, kształtowanie osobowości, postaw i cnót, umożliwiające generowanie czynów dobrych i postępowania wedle ogólnie przyjętych wzorców moralno-etycznych. Kształtowanie osobowości i człowieczeństwa, języka i umysłu, postaw i zachowań dokonuje się pierwotnie w rodzinie, zaś wtórnie – w ramach szkolnych programów nauczania i wychowania<sup>2</sup>.

Szczególne znaczenie w kreowaniu właściwych postaw i wartości, zdobywaniu wiadomości i umiejętności w obszarze przeciwdziałania różnym zagrożeniom odgrywa edukacja dla bezpieczeństwa. Jest ona jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa, radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych. Edukacja dla bezpieczeństwa jest istotną częścią procesu dydaktyczno-wychowawczego i działań profilaktycznych, ukierunkowanych głównie na wychowanie obywatelskie, komunikacyjne oraz na edukację prozdrowotną i ekologiczną.

Problematyka wartości jest dla edukacji dla bezpieczeństwa jednym z centralnych zagadnień. Poszukuje ona we współczesnej filozofii wiedzy o świecie wartości człowieka i sensie jego życia<sup>3</sup>. Są one podstawą budowania i organizowania życia społecznego. Wynika to z faktu, że wartości regulują wszystkie sfery życia jednostki i społeczeństwa: „Wartości są więc niejako źródłem i nośnikiem życia społecznego. Wydaje się, że dla człowieka jako istoty społecznej, a więc i dla struktur społecznych, które on tworzy, nie ma sfery, która byłaby aksjologicznie obojętna”<sup>4</sup>. Wartości są fundamentem, na którym jest usytuowana „budowla”, jaką jest wychowany człowiek.

Głównym celem artykułu jest określenie stopnia zagrożeń bezpieczeństwa człowieka w kontekście znaczenia i wykorzystania wartości w edukacji dla bezpieczeństwa. Podjęte zagadnienia zostały przeanalizowane za pomocą teoretycznych metod badawczych, tj. analizy, syntezy, abstrakcji, wyjaśniania, uogólniania i wnioskowania.

<sup>2</sup> A. Szołtysek, *Filozofia edukacji. Kształtowanie umysłu*, Kraków 2013, s. 6.

<sup>3</sup> Zob. W. Brezinka, *Wychowywać dzisiaj*, Kraków 2007, s. 169 i n.; M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999, s. 115; M.J. Dyrda, *Pedagogika społeczna. O aspiracjach, jakości i sensie życia*, Warszawa 2009, s. 156 i n.

<sup>4</sup> M. Cichosz, *Aksjologiczny wymiar życia społecznego w ujęciu pedagogiki społecznej*, [w:] M. Nowak, T. Ożóg (red.), *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, Lublin 2000, s. 81.

## 1. Świat ludzkich wartości w perspektywie aksjologii bezpieczeństwa

Termin „wartość”, zanim przeszedł do filozofii, był używany w ekonomii i znaczył tyle co „cena”. Później stał się przedmiotem odrębnej dyscypliny filozoficznej – aksjologii. Jednak i w tym obszarze był różnorodnie rozumiany. Jego wieloznaczność można dostrzec w wypowiedziach starożytnych filozofów greckich, prezentujących refleksję nad życiem i postępowaniem ludzi. Każda koncepcja nadawała słowu wartość specyficzne znaczenie. Pojęcie to wprowadził Hermann Lotze w latach 70. XIX w. Używał go również Fryderyk Nietzsche. Wcześniej, w starożytności i średniowieczu, posługiwano się pojęciem „dobro”, które współcześnie uległo znacznej dewaluacji. Określenie „dobry człowiek” stało się enigmatyczne, wyraża głębię i istotę świata wartości danej osoby. Jednak współcześnie żąda się bardziej zdecydowanych określeń<sup>5</sup>.

Aksjologia usiłuje odpowiedzieć na pytanie, jakie obiekty i ze względu na co ujmowane są jako posiadające wartość albo jakie są przyczyny trwałości niektórych wartości oraz ich historycznej zmienności. Aksjologia zajmuje się takimi wartościami, jak: dobro, szczęście, prawda, piękno, wolność, sprawiedliwość, uczciwość i inne. Mówi się zazwyczaj o wartościach wyłącznie jako właściwościach dodatnich, lecz zdarza się rozciągać to pojęcie na zjawiska ujemne, na przykład: seksualność człowieka jest wartością i antywartością. Decyduje o tym człowiek na mocy swojej wolnej woli. Jest to uzależnione od tego, czy oddanie siebie jest wyrazem miłości do drugiej osoby, czy fizycznego wyżycia się.

W aksjologii na ogół stwierdza się, że wartość jest czymś pierwotnym, niedefiniowalnym. Wartości istnieją niezależnie od świadomości człowieka. Powszechnie funkcjonują różne określenia tego pojęcia, według których wartością jest: 1) to, co cenne; 2) to, co zgodne z naturą; 3) to, czego chcemy; 4) to, czego pożądamy; 5) to, co zaspokaja potrzeby; 6) to, co dostarcza zadowolenia, przyjemności; 7) to, co lepiej, żeby było, niż żeby tego nie było; 8) to, co obowiązuje; 9) to, co domaga się istnienia.

Na ogół przyjmuje się, że pojęcie „wartość” stanowi podstawową kategorię aksjologii (nauki o wartościach). System i hierarchia wartości cechują każdą kulturę. Są one uzależnione od: przeszłości historycznej, tradycji narodowych tworzących daną kulturę, będących spuścizną minionych pokoleń, warunków społeczno-ekonomicznych, stosunków międzyludzkich i własnościowych, systemu sprawowania władzy. Człowiek żyje w świecie różnych wartości. Jego życie polega na nieustannym dokonywaniu wyborów. Dzisiaj zwraca się dużą uwagę na potrzebę „edukacji aksjologicznej”, prowadzącej do świadomego wybierania przez ludzi wartości i określania ich hierarchii jako

---

<sup>5</sup> M. Dyrda, *Pedagogika społeczna. Wychowanie do tworzenia kapitału społecznego*, Siedlce 2013, s. 114.

podstawy konstruowania własnej filozofii życiowej, aspiracji zawodowych i preferowanych stylów życia.

Koncepcje psychologiczne sugerują nam, że wartości są stanem wewnętrznym człowieka, wynikającym generalnie z jego dążeń i przekonań. Koncepcje socjologiczne zaś sprowadzają wartości, naturalnie w dość dużym uproszczeniu, do rozstrzygnięć społecznych. To świadczy, jak przekonująco wskazuje Roman Ingarden, „[...] że nie ma żadnych obiektywnych wartości istniejących *cum fundamento in re* i niezależnych od rozstrzygnięć społecznych”<sup>6</sup>. W koncepcjach realistycznych wartości istnieją obiektywnie, są w pewnym sensie dobrem, które może uczynić życie jednostki lub społeczności bardziej szczęśliwym.

Koncepcje aksjologiczne wpływają na cele edukacyjne (wychowawcze), bowiem aksjologia:

- 1) daje ogólny pogląd na widzenie świata wartości,
- 2) jest wyznacznikiem celów edukacji w dużych i małych grupach społecznych,
- 3) coraz więcej uwagi zwraca na indywidualne systemy i hierarchie wartości.

Nadrzędną wartością w ujęciu współczesnej aksjologii jest człowiek, jego życie, rozwój umysłowy, fizyczny, samorealizacja, wolność, tożsamość, podmiotowość<sup>7</sup>.

Dość często używane w aksjologii pojęcie „hierarchia wartości” wskazuje, że człowiek jest cały czas w sytuacji wyboru, bowiem stale czegoś pragnie, przed czymś się wzbrania, żywi nadzieję, kocha, lęka się. Wynika z tego, że życie ciągle zmusza go do preferowania, przedkładania czegoś nad coś, hierarchizowania<sup>8</sup>.

Hierarchia uznawanych wartości stanowi jedno z podstawowych uwarunkowań wpływających na ludzkie zachowanie. Wartości stanowią bowiem jeden z głównych wyznaczników i celów ludzkiego działania. Kierunkują postawy, motywy postępowania, zachowania i styl życia. Wpływają na ocenę innych ludzi, zdarzeń, wyznaczają postawy wobec różnych obiektów. Uznane wartości stanowią podstawę ocen, norm i wzorów kulturowych. Można więc powiedzieć, że wartość jest tym, co ma ogromne znaczenie dla człowieka, co nadaje sens jego poczynaniom, jego życiu. Wartości zmuszają do dokonywania wyborów i podejmowania decyzji. Dlatego trzeba uczynić wszystko, żeby mogły one być rozpoznawane, rozumiane, akceptowane i respektowane<sup>9</sup>.

Na trudności w hierarchizowaniu wartości wskazuje Władysław Stróżewski<sup>10</sup>. Z uwagi na dużą różnorodność wartości w poszczególnych grupach, ich hierarchizowanie – zdaniem W. Stróżewskiego – nie ma sensu. Dzieli on wartości na: witalne, kulturowe,

<sup>6</sup> Cyt. za: K. Przecławski, *Etyka i religie...*, s. 30.

<sup>7</sup> T. Lewowicki, *Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*, Rzeszów 1994, s. 19.

<sup>8</sup> P. Bortkiewicz, *Zachowanie wartości moralnych w sytuacjach granicznych*, Łódź 1994, s. 7.

<sup>9</sup> K. Denek, *W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole*, Poznań 2000, s. 100.

<sup>10</sup> Zob. W. Stróżewski, *Istnienie i wartość*, Kraków 1982, s. 27.

moralne, religijne<sup>11</sup>. Natomiast Józef Tischner, podejmując zagadnienie hierarchii wartości, przyjmuje, że istnieją wartości wyższe i niższe. Jego zdaniem:

1. Na najniższym szczeblu drabiny aksjologicznej znajdują się wartości określane mianem przyjemne–nieprzyjemne. Ten sposób rozumienia wartości już w starożytności nazywano hedonizmem.
2. Na wyższym szczeblu drabiny aksjologicznej znajdują się wartości witalne.
3. Trzeci szczebel stanowią wartości duchowe (prawda, dobro, piękno). Dobro to synonim wartości lub dobra moralnego. Jest cechą bezwzględną i obiektywną. Prawda jest to zgodność myśli z rzeczywistością (*veritas est adaequatio rei et intellectus*), to oczywistość lub zgoda powszechna. Piękno w znaczeniu szerszym to wszystko, co oglądamy, czego słuchamy, co sobie wyobrażamy z upodobaniem i uznaniem. Piękno w węższym znaczeniu to piękno formy. Starożytni Grecy odnosili tę kategorię do rzeczy, kształtów, barw, dźwięków, myśli, obyczajów. Platon w *Hippiaszu* używa pojęć: piękne charaktery, piękne prawa.
4. Na szczycie znajdują się wartości najwyższe – święte. Świętość nadaje sens wszystkim innym wartościom. Jest ona ponad czasem i ponad przestrzenią<sup>12</sup>.

W tym kontekście można zauważyć, że wartości codzienne to coś więcej niż potrzeby; ostateczne są związane z *sacrum* (Bóg, siła wyższa), a pozareligijne z *profanum*. Dlatego hierarchizowanie to stawianie czegoś przed czymś.

Wiele osób zajmujących się problematyką wartości wymienia różne ich grupy. Włodzimierz Szewczuk za bliskie rzeczywistości ludzkiej uznał następujące kategorie wartości<sup>13</sup>: witalne (bytowe), erotyczne (miłość), poznawcze (orientacja w świecie), moralne, estetyczne. Z kolei według klasyfikacji zaprezentowanej w opracowaniu Ryszarda Jedlińskiego wartości dzielą się na<sup>14</sup>:

- transcendentne (bóg, świętość, wiara, zbawienie),
- uniwersalne (dobro, prawda),
- estetyczne (piękno),
- poznawcze (wiedza, mądrość, refleksyjność),
- moralne (bohaterstwo, godność, honor, miłość, przyjaźń, odpowiedzialność, sprawiedliwość, skromność, szczerość, uczciwość, wierność),
- społeczne (demokracja, patriotyzm, praworządność, solidarność, tolerancja, rodzina),

<sup>11</sup> Zob. *ibidem*.

<sup>12</sup> Por. J. Tischner, *Etyka wartości i nadziei*, [w:] D. von Hildebrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner (red.), *Wobec wartości*, Poznań 1982, s. 68.

<sup>13</sup> W. Szewczuk, *Hierarchizacja wartości*, „Forum Myśli Wolnej” 1998, nr 1, s. 19.

<sup>14</sup> R. Jedliński, *Świat wartości uczniów kończących szkołę podstawową*, [w:] Z. Uryga (red.), *Podmiotowy wymiar szkolnej polonistyki*, Kraków 1998.

- witalne (siła, zdrowie, życie),
- pragmatyczne (praca, spryt, talent, zaradność),
- prestiżowe (kariera, sława, władza, majątek, pieniądze),
- hedonistyczne (radość, seks, zabawa).

Spośród wielu rodzajów wartości w dydaktyce edukacji dla bezpieczeństwa podstawowe znaczenie przypisuje się wartościom poznawczym. W licznych publikacjach autorzy (m.in. Józef Półturzycki, Kazimierz Denek, Franciszek Bereźnicki) podkreślają, że do pierwszoplanowych zadań edukacji należy kształtowanie wśród uczestników wartości uniwersalnych. Ogniskują się one wokół transcendentalnej triady: prawdy, dobra i piękna. Każda z tych wartości uszlachetnia poszczególne strony ludzkiej natury – prawda doskonali intelekt, a dobro i piękno odpowiednio wolę i uczucia.

Wartość można nazwać pewnym rodzajem azymutu, ukierunkowania w działaniu. Jest ona generowana przez kulturę, w której kształtowała się nasza świadomość indywidualna i społeczna oraz nasza wiedza o świecie. Wartości powstają dlatego, że musimy współdziałać i komunikować się. Wartości są swoistą skondensowaną informacją o tym, jak być powinno, co jest najlepsze w danej sytuacji życiowej, w której się aktualnie znaleźliśmy. Dlatego wartości zwane egzystencjalnymi dostarczają nam informacji o tym, co zapewnia nam bezpieczne trwanie, czyli co powinniśmy jeść, jak się ubierać, gdzie bezpiecznie odpoczywać i regenerować swoje siły. Z kolei wartości dotyczące praktycznego działania wskazują, jak zorganizować i pokierować naszą aktywnością w procesie produkcji, zarządzania, walki. Wartości etyczne informują nas, jak postępować z innymi ludźmi w relacjach społecznych, politycznych, rodzinnych. Wartości poznawcze, zwane także naukowymi, dostarczają informacji o sposobie kompetentnego poznawania otaczającej nas rzeczywistości. Wreszcie wartości estetyczne pokazują, co jest piękne, harmonijne, wspańskie, co wzbudza zachwyt. W procesie edukacji dla bezpieczeństwa odczuwamy potrzebę identyfikacji wszystkich powyższych wartości, które są niezbędne w kształtowaniu wiedzy, umiejętności i postaw przede wszystkim młodego pokolenia, ale także i ludzi dorosłych<sup>15</sup>.

## 2. Znaczenie wartości w edukacji dla bezpieczeństwa

Edukacja dla bezpieczeństwa wymaga interdyscyplinarnego podejścia i mimo że należy do dyscypliny nauk o bezpieczeństwie, wyraźnie koresponduje z pedagogiką, prawem, naukami o polityce, obronnością, naukami przyrodniczymi i technicznymi oraz naukami medycznymi i o zdrowiu. Potwierdza to Andrzej Pieczywok, wskazując na związek edukacji dla bezpieczeństwa z pedagogiką, psychologią, filozofią, socjologią,

---

<sup>15</sup> A. Drabarek, *Wartości moralne i działanie w procesie edukacji dla bezpieczeństwa*, [w:] A. Skrabacz, L. Kanarski (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2014, s. 11.

prakseologią, antropologią czy też polityką społeczną<sup>16</sup>. W zasadzie – jak twierdzi Edmund Szweda – „projektowanie i urzeczywistnianie bezpieczeństwa człowieka jest możliwe z wyraźną obecnością edukacji, wychowania, czyli pedagogiki”<sup>17</sup>.

Wartości stanowią istotny element w edukacji dla bezpieczeństwa. Występują w niej jako system norm rzutujących na poczynania nauczycieli i uczniów (studentów). Podczas kształcenia nauczyciele odwołują się do wartości, które słuchacze mogą zaakceptować, a nawet zidentyfikować się z nimi. Stanowią dla nich źródło inspiracji i dyrektyw<sup>18</sup>. Uczeń w procesie kształcenia ma zatem możliwości poznania, zrozumienia, przyjęcia (lub odrzucenia) i włączenia wartości w strukturę własnego doświadczenia<sup>19</sup>.

Trudno sobie wyobrazić edukację dla bezpieczeństwa bez wartości z uwagi na to, że jest ona czynnikiem określającym sytuacje wychowawcze i cały proces wychowania<sup>20</sup>. Dlatego też istotne jest, jakie wartości wprowadzane są do treści nauczania. Dobór uzasadniony kulturowo i społecznie określi, jaki wychowanek jest i jaki będzie. Wobec tego wychowanie i nauczanie dla bezpieczeństwa nie może być realizowane, jeśli u jego podstaw nie będzie spoczywał określony system wartości. Wprowadzić zatem należy za Katarzyną Olbrycht dwa pojęcia, które mogą okazać się ważne dla edukacji dla bezpieczeństwa, a mianowicie: „edukacja aksjologiczna” i „wychowanie do wartości”<sup>21</sup>.

Edukacja aksjologiczna to wprowadzanie człowieka w świat wartości, nauczanie o metodach traktowania wartości, wartościowaniu, o sposobach ich uzasadniania, o warunkowaniach i konsekwencjach różnych postaw wobec wartości. Wyraża się w znajomości aksjologicznych przesłanek działań własnych i innych ludzi w skali jednostkowej i grupowej, rozumieniu jednostek, środowisk i kultur przez funkcjonujące w nich systemy i orientacje aksjologiczne. Ponadto istotne w niej jest krytyczne badanie sądów ludzi o wartościach, umiejętność nawiązywania dialogu z innymi niż własna orientacjami aksjologicznymi. Jej efektem jest kompetencja aksjologiczna<sup>22</sup>. W tym kontekście rozważyć należy takie pojęcia, jak: „wrażliwość na wartości, wychowanie do wartości, wybieranie wartości, kształtowanie wartości – to sformułowania sugerujące, bez głębszego komentarza merytorycznego, iż dany program wychowawczy jest zorientowany aksjologicznie”<sup>23</sup>.

<sup>16</sup> A. Pieczywok, *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. Konteksty, zagrożenia, wyzwania*, Warszawa 2011, s. 77.

<sup>17</sup> E. Szweda, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2016, s. 83.

<sup>18</sup> K. Denek, *Czy kryzys przeżywania wartości?*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne” 2002, nr 18.

<sup>19</sup> K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 2001, s. 31.

<sup>20</sup> Por. M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa 2008, s. 378.

<sup>21</sup> Zob. K. Olbrycht, *Miejsce koncepcji człowieka w edukacji ku wartościom*, [w:] A. Szeląg, *Edukacja ku wartościom*, Kraków 2004, s. 156-157.

<sup>22</sup> Por. *ibidem*, s. 61.

<sup>23</sup> K. Olbrycht, *Wychowanie a wartości*, [w:] T. Kukułowicz, M. Nowak (red.), *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, Kraków 1997, s. 46.

Jeśli podejmujemy problem człowieka jako osoby realizującej wartości, to niewątpliwie powinniśmy to czynić w kontekście wychowania – wychowania do wartości<sup>24</sup>. Ponieważ: „Każde wychowanie jest nakierowane na coś wartościowego i nikt nie jest w stanie wychowywać bez wartościowania”<sup>25</sup>. Wartości i normy kulturowe: „Są podstawą odnoszenia się do rzeczywistości, nadawania znaczeń i sensów”<sup>26</sup>. Odwoływanie się do świata wartości jest sensem istnienia człowieka jako osoby w jego wymiarze ontologicznym i egzystencjalnym<sup>27</sup>. Tym samym wartości nadają sens działaniom pedagogicznym. Są one „[...] swoistym wprowadzaniem wychowanka w świat wartości [...], chodzi o to, aby w osobie, którą wychowujemy, wzbudzić wrażliwość na wartości i wznicić wolę ich realizowania”<sup>28</sup>.

W edukacji dla bezpieczeństwa odradza się dążenie do odczytywania i poszukiwania wartości uniwersalnych, silnie zakorzenionych w tradycji humanistycznej, w doświadczeniu ludzkim. Wśród nich szczególne miejsce zajmują m.in.: prawo do życia i wolności, podmiotowość i tożsamość człowieka, swobody obywatelskie, życie wolne od zagrożenia wojną, demokracja, pluralizm polityczny i światopoglądowy, tolerancja, godziwy poziom życia duchowego i materialnego, możliwości samorealizacji, rodzina, praca, edukacja, zdrowie i jego ochrona<sup>29</sup>. Ponadto do ogólnoludzkich wartości należą także: godność (wyraża poziom postępowania, poniżej którego zejść nie można, bo wtedy przestaje się być człowiekiem), odpowiedzialność, rozumność, bezpieczeństwo i prawa człowieka, rozwój, natura, solidarność, dobra wspólne, równość, szczerowość, uczciwość, sprawiedliwość, kontemplacja, samorządność, autonomia, patriotyzm, pokój, wiedza<sup>30</sup>.

Wartości uniwersalne nie są uogólnieniem wartości kulturowych, choć część wspólna wartości kulturowych wyznacza wartości uniwersalne. Wartości polityczne są funkcją wartości kulturowych i środowiska społeczno-obywatelskiego; wartości polityczne są konsekwencją ujednoknienia wartości kulturowych przez środowisko doktrynalne państwa<sup>31</sup>.

Wartości uniwersalne wyznaczają grunt dla norm moralnych, wartości kulturowe – dla norm etycznych, zaś wartości polityczne – dla norm prawnych. Jedną z wartości jest wolność, która ma trzy wykładnie:

<sup>24</sup> Por. J. Bagrowicz, *Wychowanie personalistyczne w chrześcijaństwie*, [w:] M. Rusecki (red.), *Personalizm polski*, Lublin 2008, s. 339.

<sup>25</sup> W. Brezinka, *Wychowywać dzisiaj...*, s. 167.

<sup>26</sup> J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 97.

<sup>27</sup> Zob. E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna*, t. 1, Warszawa 2006, s. 51.

<sup>28</sup> M. Nowak, *Pedagogika personalistyczna*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, t. 1, Warszawa 2004, s. 246.

<sup>29</sup> T. Lewowicki, *Przemiany oświaty...*, s. 22.

<sup>30</sup> K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998, s. 30 i n.

<sup>31</sup> A. Szołtysek, *Filozofia edukacji...*, s. 63.

1. Wolność jako wartość uniwersalna jest wolnością personalną, czyli człowieka jako osoby; personalne sprzeniewierzenie się jednej wartości uniwersalnej skutkuje zakwestionowaniem ogółu wartości uniwersalnych. Wolność jako wartość uniwersalna i kategoria umysłu w ramach rozwoju jest wyprowadzona ze struktury wrodzonej mózgu.
2. Wolność jako wartość kulturowa jest wolnością społeczną, czyli człowieka jako istoty społecznej; społeczne sprzeniewierzenie się jednej wartości kulturowej nie skutkuje zakwestionowaniem pozostałych wartości kulturowych. Zastąpienie wolności jako wartości uniwersalnych wolnością jako środowiskową wartością kulturowo-społeczną prowadzi w konsekwencji do jej relatywizacji. Wolność jako wartość uniwersalna i kategoria umysłu w ramach rozwoju jest środowiskowo kształtowana, a tym samym i relatywizowana.
3. Wolność jako wartość polityczna jest wolnością obywatelską, determinowaną gęstą siatką ustaw, rozporządzeń i zarządzeń; obywatelskie sprzeniewierzenie się jednej wartości politycznej może, lecz nie musi, skutkować zakwestionowaniem doktryny politycznej państwa. Wolność jako wartość polityczna i kategoria umysłu jest urabiana doktrynalnie, a tym samym i relatywizowana do innych doktryn politycznych<sup>32</sup>.

Wartość uniwersalna jest to bezwzględny wzorzec personalny, stanowiący podstawę normy moralnej, intencji, postawy lub czynu moralnego człowieka jako osoby<sup>33</sup>.

Próba odczytania wartości traktowanych współcześnie jako uniwersalne może zbliżyć do określenia aksjologicznych podstaw celów w edukacji dla bezpieczeństwa. Przedstawienie katalogu tych wartości jest zabiegiem służącym głównie możliwie jasnemu zarysowaniu swoistej konstrukcji aksjologicznej, na której z kolei mają się opierać teoria i praktyka formułowania celów edukacyjnych.

W procesie edukacji dla bezpieczeństwa należy kształtować nie tylko wartości uniwersalne czy wartości preferowane przez samego człowieka, ale trzeba mieć na względzie drugiego człowieka. Każda decyzja i jej realizacja wiąże się zawsze z określonymi konsekwencjami. Konsekwencje te mogą odnosić się bezpośrednio do decydenta i jego rodziny, do organizacji (struktury) oraz do podwładnych i ich rodzin. Każdy z kierujących musi sobie z tego zdawać sprawę, musi to uwzględniać w swoich decyzjach<sup>34</sup>. To wiąże się z kategorią odpowiedzialności. Biskup Tadeusz Płoski przekonująco twierdzi, że: „Kategoria odpowiedzialności ma swoją istotę, ów głęboki fundament, który jest dla niej ontyczną podstawą, dzięki której, jako autonomiczna wartość, funkcjonuje ono

<sup>32</sup> *Ibidem*, s. 63-64.

<sup>33</sup> Por. W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Kraków 1992, s. 34.

<sup>34</sup> B. Szulc, *Kształcenie, nauka, wartości*, Toruń 2015, s. 198.

w świadomym życiu ludzkim. [...] Już samo bycie odpowiedzialnym w postawie moralnej człowieka, zawsze łączy się z asymilacją cechy (wartości) odpowiedzialności z zewnątrz. Z drugiej strony, możliwość poniesienia za coś odpowiedzialności, która z kolei uwarunkowana jest przez jego dobrą wolę, zmysł moralny, albo sumienie. Zatem zachodzi ściśle określone «koło aksjologicznych zależności», które prowadzi do utrwalenia u człowieka warunków do «bycia odpowiedzialnym»<sup>35</sup>. Ksiądz Józef Tischner ujmuje odpowiedzialność jako pewną cnotę moralną. Twierdzi, że aby w człowieku mogło powstać poczucie odpowiedzialności, „musi on odkryć, co dobre, co lepsze, co najlepsze, musi zobaczyć siebie w relacji do odkrytego dobra i zła, musi nadto mieć świadomość własnej siły, własnej zdatości do podjęcia owego aktu, musi wreszcie domyślić się, co zrobić, jakich środków użyć do obranego celu. [...] odpowiedzialność to nic innego jak przekonanie, że się jest rzeczywistym sprawcą aktu moralnego i jego skutków”<sup>36</sup>.

Istnieje duże zapotrzebowanie na wielostronny rozwój osobowości człowieka. Model edukacji dla bezpieczeństwa przekazujący jedynie wiedzę (nauczający) trzeba coraz częściej zastępować modelem edukacji wielostronnej. Okazuje się bowiem, że sama wiedza, nawet najbardziej perfekcyjna, połączona z umiejętnościami i sprawnościami, już nie wystarcza. Człowiek żyjący w świecie ustawicznych przewartościowań i zagrożeń, chaosu w dziedzinie kryteriów piękna, nasilających się gwałtownie chorób cywilizacji przełomu musi mieć jasną wizję, ku czemu ma zmierzać, na jakich wartościach ma oprzeć swoją egzystencję, jak ma żyć jako istota wolna, rozumna i odpowiedzialna. Dlatego przed edukacją dla bezpieczeństwa stają zadania podjęcia na szeroką skalę nauczania wychowującego, kształtowania wśród ludzi umiejętności zawartych w poszukiwaniu odpowiedzi na pytania: jakie wartości cenić i dlaczego? Jak efektywnie przeciwdziałać wszelkim zagrożeniom? Jak żyć bezpiecznie i godnie?

Analizując różne warianty postrzegania problemu podejmowania decyzji przed rozpoczęciem działania, można zakładać chociażby, że decyzja jest sądem o przyszłym zachowaniu się podmiotu i jest ona analogiczna do wydania sądu jako rezultatu teoretycznego rozważania lub namysłu, tak jak to czynimy na przykład, rozwiązując zadanie matematyczne. Jednakże ten sposób patrzenia na podejmowanie decyzji, która jest swoistym aktem wyboru, pokazuje, że jest to proste, obiektywne skonstatowanie przewagi jednych motywów nad innymi. Jednak rozważania dotyczące świadomości podmiotu wskazują na to, że akt decyzji ma charakter emocjonalny, subiektywny i niejednokrotnie może mu towarzyszyć poczucie zupełnej swobody i dowolności wyboru<sup>37</sup>.

<sup>35</sup> T. Płoski, *Czy jest możliwy jeden aksjologiczny fundament służb mundurowych*, [w:] A. Szerauc (red.), *Służyć w ochronie i obronie wartości. Aksjologiczne fundamenty służb mundurowych*, Płock 2010, s. 19-20.

<sup>36</sup> J. Tischner, *Etyka wartości i nadziei...*, s. 101.

<sup>37</sup> Por. A. Drabarek, *Podmiot wartościowanie działanie*, Warszawa 2011, s. 50-53.

Analiza założeń programowych edukacji dla bezpieczeństwa prowadzi nieuchronnie do wniosku, że ma ona, jak już wspomniano, charakter utylitarny: realizacja programu ma się przyczynić do nabycia przez uczniów umiejętności praktycznych i sprawności, przy okazji niejako (przynajmniej w założeniu) kompetencji społecznych. Ale edukacja dla bezpieczeństwa, zarówno w sferze treści, jak i celów, niesie ze sobą określone wartości, mające walor wychowawczy.

Ich internalizacja przez uczestników wszelkich form edukacji dla bezpieczeństwa powinna nastąpić w wyniku położenia nacisku na realizację programu wychowawczego: celem powinno być nie tylko nabywanie sprawności i doskonalenie skuteczności w działaniu, lecz przede wszystkim kształtowanie postaw i zachowań zakorzenionych w tych wartościach.

Wychowanie do wartości to odnoszenie działań wychowawczych do określonej koncepcji wartości i wartościowania, a także kształtowanie postaw odpowiadających tym teoriom i stanowiskom aksjologicznym. Wychowanie do wartości obejmuje:

- 1) cele – na przykład cele wychowania,
- 2) wychowanie moralne – kształtowanie zachowań moralnych,
- 3) różnorodne dobra – na przykład państwo, prawo, zawód, rodzina, szkoła, środowisko lokalne,
- 4) kształtowanie osoby w świetle idei wartości oraz zdolność do odkrywania wartości,
- 5) nabywanie wartościowych postaw i przekonań. Idzie tu o dyspozycje psychiczne konieczne w zachowaniach społecznych,
- 6) przygotowanie do oceniania zachowań własnych i innych ludzi<sup>38</sup>.

## Zakończenie

Podsumowując, należy stwierdzić, że przemiany w otoczeniu człowieka mają dość duży wpływ na aksjologiczny punkt odniesienia w edukacji dla bezpieczeństwa. Na bezpieczeństwo człowieka wpływają różnego rodzaju wartości. Są to wartości duchowe, które związane są z powinnością wobec drugiego człowieka, wartości uniwersalne, wartości kulturowe i obywatelskie, patriotyczne czy też autokreacyjne i samorealizacyjne.

Warto zauważyć, że indywidualizm aksjologiczny człowieka przyczynia się do zwiększonej atomizacji społeczeństwa i fragmentaryzacji poszczególnych aktywności życiowych. Funkcjonowanie w burzliwym otoczeniu nieustannie wymaga zmian. Na nowo trzeba przemyśleć zmienione okoliczności, w których działają instytucje edukacyjne.

---

<sup>38</sup> W. Brezinka, *Wychowywać dzisiaj...*, s. 179-184.

Edukacja wobec niepewności i bezpieczeństwa człowieka zagrożonego ma ścisły związek z wychowaniem do wartości społecznych i egzystencjalnych. Wychowanie to polega głównie na budzeniu u ludzi głębszej refleksji nad wartościami, a nie jedynie na przekazywaniu ich w sposób podobny do przekazywania wiedzy. Niedocenianie wartości w wychowaniu na ogół prowadzi do wzrostu zjawiska brutalizacji życia, a także różnych innych przejawów patologii społecznej w postaci: arogancji, pijaństwa, narkomanii, ksenofobii, agresji itp.

## Bibliografia

- Bagrowicz J., *Wychowanie personalistyczne w chrześcijaństwie*, [w:] M. Rusecki (red.), *Personalizm polski*, Lublin 2008.
- Bortkiewicz P., *Zachowanie wartości moralnych w sytuacjach granicznych*, Łódź 1994.
- Brezinka W., *Wychowywać dzisiaj*, Kraków 2007.
- Cichosz M., *Aksjologiczny wymiar życia społecznego w ujęciu pedagogiki społecznej*, [w:] M. Nowak, T. Ożóg (red.), *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, Lublin 2000.
- Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 2001.
- Denek K., *Czy kryzys przeżywania wartości?*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne” 2002, nr 18.
- Denek K., *W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole*, Poznań 2000.
- Drabarek A., *Podmiot wartościowanie działanie*, Warszawa 2011.
- Drabarek A., *Wartości moralne i działanie w procesie edukacji dla bezpieczeństwa*, [w:] A. Skrabacz, L. Kanarski (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2014.
- Dyrda M.J., *Pedagogika społeczna. O aspiracjach, jakości i sensie życia*, Warszawa 2009.
- Dyrda M.J., *Pedagogika społeczna. Wychowanie do tworzenia kapitału społecznego*, Siedlce 2013.
- Jedliński R., *Świat wartości uczniów kończących szkołę podstawową*, [w:] Z. Uryga (red.), *Podmiotowy wymiar szkolnej polonistyki*, Kraków 1998.
- Lewowicki T., *Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*, Rzeszów 1994.
- Marynowicz-Hetka E., *Pedagogika społeczna*, t. 1, Warszawa 2006.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
- Nowak M., *Pedagogika personalistyczna*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, t. 1, Warszawa 2004.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa 2008.

- Olbrycht K., *Miejsce koncepcji człowieka w edukacji ku wartościom*, [w:] A. Szeląg, *Edukacja ku wartościom*, Kraków 2004.
- Olbrycht K., *Wychowanie a wartości*, [w:] T. Kukułowicz, M. Nowak (red.), *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, Kraków 1997.
- Pieczywok A., *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. Konteksty, zagrożenia, wyzwania*, Warszawa 2011.
- Płoski T., *Czy jest możliwy jeden aksjologiczny fundament służb mundurowych*, [w:] A. Szerauc (red.), *Służyć w ochronie i obronie wartości. Aksjologiczne fundamenty służb mundurowych*, Płock 2010.
- Przeclawski K., *Etyka i religie na przełomie tysiącleci (ciągłość i zmiana)*, Warszawa 2001.
- Stróżewski W., *Istnienie i wartość*, Kraków 1982.
- Stróżewski W., *W kręgu wartości*, Kraków 1992.
- Szewczuk W., *Hierarchizacja wartości*, „Forum Myśli Wolnej” 1998, nr 1.
- Szołtysek A., *Filozofia edukacji. Kształtowanie umysłu*, Kraków 2013.
- Szweda E., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2016.
- Szulc B., *Kształcenie, nauka, wartości*, Toruń 2015.
- Tischner J., *Etyka wartości i nadziei*, [w:] D. von Hildebrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner (red.), *Wobec wartości*, Poznań 1982.
- Tomiło J., *Edukacja dla bezpieczeństwa w perspektywie antropocentrycznej*, Piotrków Trybunalski 2015.